

Rainer Egger

Kriegsarchiv
Stiftgasse 8
Wien

DVORSKO RATNO VIJEĆE I MINISTARSTVO RATA KAO SREDIŠNJI UPRAVNI ORGANI VOJNE KRAJINE

UDK 353 (497.13) "16/18" (093)

Pregledni članak

Primljeno: 18. 11. 1991.

Povijest Vojne krajine je često obrađivana, no, na osnovi vrlo dobro sačuvanih arhivskih fondova, pohranjenih u Bečkom ratnom arhivu, te na osnovi različitih instrukcija i kancelarijskih uputstava želio je autor ovog rada predočiti pregled ove organizacije kao i mogućnosti za njezino daljnje istraživanje. Pored najvažnijih fondova, kao što su Dvorsko ratno vijeće, Ministarstvo rata, te zbirka "Vojna krajina", kartografska zbirka i dr. i ostali fondovi Ratnog arhiva u Beču iz tog vremena pružaju značajan materijal za povijest Vojne krajine.

"Čitavom Vojnom krajinom upravlja preko svojih glavnih zapovjedništava c. kr. Dvorsko ratno vijeće, ovo milostivo dvorsko mjesto velike i hrabre austrijske vojske. Pod njegovim nadzorom nalaze se i dva departmana na čijem čelu se kao referent nalazio po jedan c. kr. dvorski vijećnik; Vojnokrajiški departman kao vojna, politička i gospodarska zemaljska uprava, te jedan od četiri Pravosudna departmana za pravosudnu upravu". Ovako je Carl Bernhard Ritter von Hietzinger, i sam dvorski ratni sekretar u Krajiškom departmanu, opisao vrhovnu upravnu ustanovu krajiških zemalja u Beču u svojoj knjizi "Statistika Vojne krajine Austrijskog carstva" objavljenoj 1823. godine.¹

¹ Dio II, 2. odlomak, str. 317.

Iako Hietzinger hvali brzi postupak svoje ustanove bio je to još uvijek dugi put do toga²; često je vjerojatno birokratski postupak dovodio do odugovlačenja obrade predmeta doznačenih Dvorskom ratnom vijeću odnosno caru.

Povijest Vojne krajine je često obrađivana, o samoj upravi postoji čitav niz različitih publikacija, pored djela Von Hietzingera i Hostineka treba spomenuti još i udžbenike za tečaj krajiške uprave od Mathiasa Stopfera, te najvažniju knjigu Ignaza Franza Bergmayra.³ Ali ni jedan od ovih autora nije pobliže obradio Dvorsko ratno vijeće u Beču kao središnju upravnu oblast. Tek za posljednji dio povijesti Vojne krajine, za razdoblje od 1848. godine, postoji u dvjema knjigama Waltera Wagnera o povijesti C. kr. ministarstva rata jedno temeljito istraživanje organizacije i djelokruga ove središnje institucije.⁴ Ovdje će se s odgovarajućom pažnjom obraditi vrhovna uprava krajiških područja.

Ni ovim izlaganjem nije moguće pružiti detaljan prikaz ove središnje uprave. No, na osnovi vrlo dobro sačuvanih arhivskih fondova, pohranjenih u Bečkom ratnom arhivu, te na osnovi različitih instrukcija i kancelarijskih uputstava želio bih pokušati predočiti jedan pregled ove organizacije kao i mogućnosti za njezino daljnje istraživanje.

Walter Wagner je u svojoj izvanrednoj raspravi "Izvori za povijest Vojne krajine u Ratnom arhivu u Beču" dao dobar pregled izvora; Erich

² isto, str. 320: "U toku redovnog upravnog postupka može jedna kompanija unutar šest do osam tjedana dobiti rješenje svog zahtjeva od strane Dvorskog ratnog vijeća; u slučaju kad Dvor zahtijeva brzo izvršenje naredenja, potrebno je za to jedva deset do četrnaest dana do najudaljenijih granica, dok u vrijeme rata nerijetko graničarske jedinice dva do tri dana nakon primitka naredbe izvrše pokret prema bojištu..."

³ Carl Bernhard v. Hietzinger, Statistik der Militär-grenze des Österreichischen Kaiserthums, 3 knjige, Beč 1817-1823; Josef Hostinec, Die k.k. Militärgrenze, ihre Organisation, Verfassung und Verwaltung, 2 dijela, Beč 1861; Mathias Stopfer, Erläuterungen über die Militär-Gränze Verwaltung des österreichischen Kaiserthums, Beč 1838; Mathias Stopfer, Lehrbuch über die Grundgesetze der karlstädter, warasdiner, banal-, slavonischen und banatischen Militär-Gränze, Graz 1840; Ignaz Franz Bergmayr, Verfassung der k.k. Militär-Gränze und der Österreichischen Kriegsmarine, Beč 1845; Za povijest Vojne krajine treba svakako uputiti i na još uvijek temeljno djelo Fr. Vaničeka, Spezialgeschichte der Militärgrenze, 4 knjige, Beč 1875. i radove Gunthera Rothenberga, naročito: Die österreichische Militärgrenze in Kroatien 1522 bis 1881, Beč 1970, kao i Jakob Amstadt, Die k.k. Militärgrenze 1522-1881, sa sveobuhvatnom bibliografijom, 2 knjige, Diss. phil. Würzburg 1969; Važan je za naše izlaganje i zbornik "Die k.k. Militärgrenze, Beiträge zu ihrer Geschichte" dokumenti Vojnopovijesnog muzeja u Beču, knj. 6, 1973. i katalogi: Die österreichische Militärgrenze 1535-1871, izložba Austrijskog državnog arhiva, Ratnog arhiva, Beč 1971; Štajerska - mostovi i brane, katalog zemaljske izložbe, dvorac Herberstein (Izdanja Štajerskog državnog arhiva, knj. 16, Graz 1986.); od važnijih objavljenih zbirki izvora treba spomenuti: Radoslav Lopašić, Spomenici Hrvatske Krajine, 3 knjige, Zagreb 1884-1889.

⁴ Walter Wagner Geschichte des k.k. Kriegsministeriums I, 1848-1866. i II, 1866-1888. (Studien zur Geschichte der Österreichisch-Ungarischen Monarchie, tom V, 1966. i tom X, 1971.

Hillbrand obradio je izuzetno važne i vrijedne kartografske fondove⁵ za područje Vojne krajine⁶. Za povijest Dvorskog ratnog vijeća još uvijek je najvažnije veliko djelo "Austrijska središnja uprava" - započeto od Thomasa Fellnera i Heinricha Kretschmayra, te nastavljeno od Friedricha Waltera, koje u više tomova obuhvaća razdoblje od 16. stoljeća do 1852. godine. Oskar Regele ponudio je u svom prikazu samo kratki sažetak istog.⁷ Jedna sveobuhvatna povijest Dvorskog ratnog vijeća još uvijek nam nažalost nedostaje; nešto bolje je obrađeno Unutrašnjoaustrijsko dvorsko ratno vijeće u radovima Viktora Thiela.⁸

Turska pobjeda kod Mohača 1526. godine, te ubrzo nakon toga izbor Ferdinanda I. za kralja od strane hrvatskih staleža, nije samo povezao Hrvatsku s austrijskim zemljama za sljedeća stoljeća, već je nametnuta opasnost "turskog smrtnog neprijatelja", a time i napor obrane carske granice. Uspostava Vojne krajine nametnula je prirodno i vojnu upravu u sklopu formiranja opće uprave. Već 1531. godine sazivao je kralj ratna vijeća,⁹ koja su se u suglasnosti s kranjskim staležima trebala brinuti o utvrdama i o pripremama obrane protiv Turaka. Godine 1533. bio je kranjski velikaš Ivan Ungnad "vrhovni ratni zapovjednik slovenske i hrvatske granice", a 1533. godine dobili su Uskoci kao prebjezi iz turske Bosne svoje prve privilegije.¹⁰

Iako ratna vijeća nisu od 1531. godine vodila vlastite kancelarije, ipak se uskoro ukazala potreba uvođenja odgovarajuće uprave koja bi trebala savjetovati zemaljskog kneza u vojnim pitanjima, kao i u pitanjima rukovođenja vojskom. 17. studenog 1556. godine izišla je prva okružnica za Dvorsko ratno vijeće sa sjedištem u Beču koje je od tada uglavnom stalno zasjedalo. U njegov je djelokrug pored drugih vojnih pitanja spadala i briga o rasporedu utvrda "naročito kod naših mjesnih i krajiških kuća".¹¹ S godinom 1556. započelo je ne samo stalno rukovođenje i uprava carskom vojskom koja se u ponešto promijenjenom obliku zadržala sve do kraja I. svjetskog rata, nego je to ujedno i početak neprekinutog niza arhivalija različitih vrsta i obima koje predstavljaju osnovu svih povijesnih istraživanja ovog problema.

⁵ termin "kartografski fondovi" označava u našoj arhivističkoj terminologiji kartografske zbirke. (op. prev.)

⁶ Walter Wagner, Quellen zur Geschichte der Militärgrenze im Kriegsarchiv Wien, in: Schriften des Heeresgeschichtlichen Museums, knj. 6 (v. bilj. 3), str. 261-290 i Erich Hillbrand, Die Kartenbestände Kriegsarchivs Wien für das Gebiet der ehemaligen Militärgrenze, isto, str. 231-253.

⁷ Oskar Regele, Der österreichische Hofkriegsrat 1556-1848. (Mitteilungen des Österreichischen Staatsarchivs, dodatak I/1, Beč 1949.)

⁸ Viktor Thiel, Die innerösterreichische Zentralverwaltung, u: Archiv für österreichische Geschichte (AÖG), knj. 105, 1916. god, str. 1-210; knj. 111, 1930. god, str. 498-670.

⁹ Österreichische Zentralverwaltung (ÖZV), I/3, str. 531-534.

¹⁰ Naputak za Ungnada v. kod Lopašića, knj. 3, dodatak XV, str. 420-426; Uskočka privilegija iz 1535. u Ratnom arhivu u Beču (Kriegsarchiv Wien - KA), arhiv Kancelarije (Kanzleiarchiv - KzLA) VII-2/1.

¹¹ ÖZV, I/2, br. 16, str. 276-280.

S godištem 1556/57. započinju protokoli Dvorskog ratnog vijeća koji se u izuzetnom nizu - sačuvano je preko 7500 protokola i indeksa, 4160 kutija "Protocolla", te preko 5600 kutija dokumenata - protežu sve do polovice 19. stoljeća. Prve knjige sadrže doduše tek površne izvode i registre koji navode skoro samo osobna imena. Korisnici ove građe trebaju obratiti pažnju na jednu značajku ove kancelarije: podjela protokola na ulazne i izlazne, pri čemu iznenađuje oznaka istih; ulazni se označava sa "Expedit" zato što "ulazni se predmeti nakon otvaranja i uzimanja u obradu dostavljaju našem expeditoru kako bi ih on mogao abecednim redom... upisati"; izlazni naprotiv sa "Registratura", budući da je svaki akt koji je izlazio iz ustanove dolazio na protokoliranje nakon odašiljanja.¹² Stoga su vođena dva odvojena protokola i njima pripadajući indeksi. Od 1573. do 1644. godine upisivali su se pojedinačni spisi u protokole poredane prema njihovom pošiljaocu odnosno primaocu, odgovarajući povratni spisi olakšavaju ipak traženje (npr. carsko veličanstvo, vojvoda Karlo, Dvorska komora, natporučnik slovenske granice, zapovjednik Kaniže itd.). Do 1752. godine zadržalo se odvojeno vođenje protokola expedit-registratura, a od 1690-1693. te od 1704. godine uveden je posebni protokol (s pripadajućim kazalom) za pravosudne poslove. Za današnjeg korisnika arhivske građe to baš ne predstavlja olakšanje, često je prisiljen kod svojih istraživanja pregledati i po dva do tri sveska za pojedino godište. Stoga jedna uputa za korisnike ovih urudžbenih zapisnika koja vrijedi za čitavo razdoblje obrađeno u ovom tekstu: upisi u kazala vršili su se abecedno prema prvom slovu, te prvom vokalu u riječi, dakle Agram pod A-a, Graz pod G-a itd. Pritom, svakako, treba obratiti pažnju na tadašnji način pisanja imena, npr. Ugarska pod Hungarn, Hrvatska pod Croatien, Kranjska pod Crain i sl. Često je arhivist prisiljen prelistati čitavu abecedu u kazalima dok nađe traženu natuknicu.

"Uredba za kancelariju Dvorskog ratnog vijeća" iz 1564. godine - obnovljena 1607. godine pod Rudolfom II. - regulirala je kancelarijski postupak, te i ovdje nailazimo na zahtjev da se rješenja "zatim dostavljaju vrhovnicima i zapovjednicima naših krajina".¹³

U početku je Dvorsko ratno vijeće u Beču bilo jedina dvorska institucija kojoj je bila povjerena uprava i rukovođenje (to bi se kasnije zvalo ministarstvo i vrhovni štab) carskom vojskom, neposredno podređena caru. Promjena je nastala 1564. godine nakon diobe nasljeđa. Nadvojvoda Karlo II. "Unutrašnjoaustrijski" (Štajerska, Koruška i Kranjska) preuzeo je punu odgovornost za vladavinu nad ovim područjem tako važnim za obranu granica, što je uvjetovalo osnivanje vlastitog dvora i središnjih upravnih oblasti u Grazu. Već 1564. godine imenovan je ovdje predsjednik Dvorske komore, iz 1568. godine potječe prva uredba za Dvorsku komoru u Grazu koja je vrijedila sve do razdoblja princa Eugena i njegovog jakog utjecaja na sve vojne poslove. U početku je obrana

¹² Thiel, AÖG 105, str. 168.

¹³ ÖZV, I/2, br. 19, str. 307-313; KA, Prager Hofkriegsrat - HKR (Dvorsko ratno vijeće u Pragu) 1607. br. 131.

granice još uvijek bila u nadležnosti Dvorskog ratnog vijeća u Beču, ali je želja cara za učesćem staleža u snošenju troškova obrane uvjetovala i njihovo zahtijevanje za suodlučivanjem. Beč je još jedno vrijeme inzistirao na nadležnosti Carskog dvorskog ratnog vijeća, iako su krajiška područja pripadala kraljevinama Ugarskoj i Hrvatskoj. Nakon poduzih pregovora sa staležima, te zaključka Zemaljskog sabora u Grazu siječnja 1577. godine, prenio je car Rudolf II. 1578. godine ovlasti nad slovenskom i hrvatskom granicom na svog ujaka Karla II. Već 2. siječnja iste godine izdao je nadvojvoda uputstvo za svoje vlastito dvorsko ratno vijeće u Grazu; 25. veljače primio je od cara punomoć da kao administrator slovenske i hrvatske granice upravlja i financira iz Graza područja koja su pripadala Ugarskoj i Hrvatskoj, čime je u stvari stvorena jedna neobična državno-pravna konstrukcija. Na zasjedanju Zemaljskog sabora u Brucku na Muri prihvatili su staleži triju unutrašnjoaustrijskih zemalja ovu odluku, te time preuzeli veliku odgovornost, kao i teret. Doduše, služba na granici pružala je unutrašnjoaustrijskom plemstvu lijepe mogućnosti, što je kasnije dovelo do velikih poteškoća.¹⁴

Novostvoreno unutrašnjoaustrijsko Dvorsko ratno vijeće bilo je za razliku od bečkog (carskog) Dvorskog ratnog vijeća staleška institucija, njegove članove predlagali su zemaljskom knezu zemaljski staleži, trojica su trebala biti iz Štajerske, dvojica iz Koruške, a dvojica iz Kranjske; oni su trebali imati vrhovni nadzor nad redom među krajišnicima na granici, provoditi novačenja, te nadzirati nastavak izgradnje utvrda i stanje opskrbe. Pojedinačno gledano staleži u Štajerskoj bili su zaduženi za obranu granice između Save i Drave (Slavonska granica - Varaždinski generalat), a staleži Koruške i Kranjske za teritorij od Karlovca do Jadrana (Hrvatska granica - Karlovački generalat).

Dvorsko ratno vijeće u Grazu raspolagalo je vlastitom kancelarijom i knjigovežnicom, smještenom u staroj utvrdi. U Grazu je također postojala i vrhovna oružana koja je glede oružja u pograničnim zemljama bila podređena Dvorskom ratnom vijeću, a glede ostalog, međutim, Dvorskoj komori.

Arhiv ove dvorske ustanove nalazi se danas, također, u Ratnom arhivu, obuhvaća 142 komada protokola (s indeksima) i 58 kutija građe. Gore spomenuta podjela krajiške uprave nalazi svoj odjek i u kancelarijskom poslovanju: postoje dvije serije protokola i građe - Windica i Croatica (tek od 1738. postoji nadalje samo jedna jedinstvena serija). Spisi počinju s godinom 1578. ali se u prvoj kutiji nalazi i nekoliko predspisa iz 1566. godine. U slučaju ove pismohrane (registrature) nije bilo podjela protokola na expedit i pismohranu (registraturu). Nadalje, upis se nije vršio prema prvom slovu i prvom samoglasniku u riječi, već prema prva dva slova, dakle Graz pod Gr. itd.

Izgradnja utvrde Karlovac bila je prvi veliki zadatak novog upravitelja (administratora) granice, ova utvrda bit će sve do 18. stoljeća središte uprave Vojne krajine, iako se kasnije nalazi na teritoriju civilne Hrvatske.

¹⁴ KA, KzIA IXa-1; objavljeno kod Thiel, AÖG 105, str. 96-100.

1593. godine pod nadvojvodom Ernstom izdana je Uredba za Unutrašnjoaustrijsko dvorsko ratno vijeće, no ova se nije bitno razlikovala od one iz 1578. godine.¹⁵ Problemi i poteškoće postojali su od samog početka s Dvorskom komorom u Grazu kojoj je bila povjerena uprava nad ratnim materijalom u pokrajinskim oružanama, red pri izgradnji utvrda, te briga o prehrani u slučaju rata. Ovako je ostalo i u naredbi iz 1603. godine (ponovljenoj 1638. i 1675. godine); tek je car Josip I. oduzeo Dvorskoj komori ove tako izuzetno važne vojne kompetencije.

No, i u djelokrugu bečkog Dvorskog ratnog vijeća postojali su sukobi u nadležnostima. Tako se 3. rujna 1604. godine potužio njegov predsjednik caru zbog prekoračenja drugih oblasti i kolegija: "Takav je bio oduvijek običaj, da ako je neka zemlja potraživala nešto ili tražila kontribucije, da se to dostavljalo ratnom vijeću, zato što je njemu povjerena odgovornost za granice, te zahtjevi i dispozicije za kontribucijom, kako iste ni u kom slučaju ne bi otišle negdje drugdje, već odgovarajućoj vojsci koja ih treba...".¹⁶ Iz ovog je pritom vidljivo da je bečka dvorska institucija imala dalekosežnu odgovornost za granicu, što je bilo posebno vidljivo iz činjenice da su joj bile podređene i pokretne jedinice. I u ovom slučaju se još jednom vodila borba za vlast između Dvorskog ratnog vijeća i Dvorske komore, stoga je kralj Matija 1608/12. odlučio: "Dakle pripada samo i jedino našem Dvorskom ratnom vijeću skrb i priprema oko svih ratnih potreba na bojištu, kao i oko uporišta i utvrda na granici sa svim ostalim poslovima koji su u svezi s tim, te zatim izvršenje svih odluka koje proističu iz ovih poslova u suradnji sa svim ostalim vojnim uredima."¹⁷ I u Uredbi o Dvorskom ratnom vijeću cara Matije iz 1615. godine koja se nadovezivala na prvu uredbu iz 1556. godine, Dvorskom ratnom vijeću koje se sastojalo od predsjednika i šest vijećnika, dat je u djelokrug "višestruki nadzor i briga nad našim utverdama, kućama i mjestima koji leže na granicama naših kraljevina Ugarske, Hrvatske i Slavonije nasuprot ljutog neprijatelja našeg kršćanskog imena i vjere, Turaka, te će stoga o svakoj i svim stvarima u toliko marljivije razmišljati...".¹⁸ A s nadvojvodom Ferdinandom (Unutrašnjoaustrijskim) trebalo je Bečko dvorsko ratno vijeće u pitanjima granice održavati "dobru korespondenciju".

Ujedinjenjem austrijskih zemalja nakon smrti cara Matije 1619. godine, došla je s Ferdinandom Unutrašnjoaustrijskim ova linija nadvojvodske kuće na vlast i carsku čast, svoju vlastitu upravu unutrašnjoaustrijskih zemalja međutim je zadržala, posebno zbog financijske vezanosti staleža na Dvorsko ratno vijeće, od kojeg se nije moglo niti željelo odustati. Unutrašnjoaustrijsko dvorsko ratno vijeće je, dakle, i dalje postojalo, jedino je car za sebe zadržao sve nabavke "s velikom službom". Neophodne potpise vladara osiguravao je Unutrašnjoaustrijski odjel Austrijskog dvorskog ratnog vijeća u Beču (Unutrašnjoaustrijska ratna ekspedicija pri dvoru).

¹⁵ KA, KzIA IXa-3.

¹⁶ ÖZV I/2, br. 26, str. 391; KA, Prager HKR 1604, br. 85.

¹⁷ ÖZV I/2, br. 26A, str. 393-396.

¹⁸ ÖZV I/2, br. 260, str. 401-411.

Preseljenje dvora u Beč rezultiralo je inače i "uredovnim" označavanjem zemalja Štajerske, Koroške i Kranjske kao "Unutrašnja Austrija", jer je 9. svibnja 1620. godine car Ferdinand II. naredio da se vlada i komora u Grazu ubuduće kao "unutrašnjoaustrijska vlada, komora i vijeće, za razliku od bečkih koji se kao i do sada kao donjoaustrijska vlada, komora i vijeće trebaju nazivati i pisati."¹⁹ Samostalnost unutrašnjoaustrijskih vlasti ostala je dakle netaknuta, no tajno vijeće u Grazu steklo je jaki utjecaj u vojnim pitanjima. Određene poteškoće javile su se i unutar samih staleža, jer su Koroška i Kranjska željele biti u pitanjima svojih kontingenata i financijskih sredstava podređene caru, a ne štajerskim staležima.

Već 1619. godine izišla je jedna uredba (koja se nije održala) za "Tajno vijeće koje je preostalo" u Grazu, a koje je 1639. godine pod Ferdinandom III. ponovo obnovljeno. Oni - tajni vijećnici - trebali su zajedno s Unutrašnjoaustrijskim dvorskim ratnim vijećem u slučaju opasnosti voditi brigu o obrani od smrtnog neprijatelja; prilikom imenovanja komandnih položaja na granici trebali su tajni vijećnici pored Dvorskog ratnog vijeća dostavljati i svoje odgovarajuće prijedloge, iz čega je gotovo automatski proistekla konkurencija ovih ustanova.²⁰

Za ustavno-pravni položaj granice odlučujuća su bila "Statuta Valachorum" (Vlaške privilegije) odobrena 5. listopada 1630. godine u kojima je Ferdinand II. zajamčio graničarima položaj slobodnih seljaka i oslobođenje od tlake. Oni su, pak, zato podređeni vojnoj upravi, te podliježu obvezi vojne službe. Ugarski odnosno Hrvatski sabor izgubio je time svaki upliv na granično područje, koje se sada de facto našlo pod uplivom skupština unutrašnjoaustrijskih zemalja. Tek sredinom 18. stoljeća izgubile su ove skupštine svoj utjecaj na granici, koja je tada postala dio vojske i bila podređena Dvorskom ratnom vijeću u Beču kao vojnoj središnjoj upravi svih habsburških zemalja. Usprkos ugarskim proturječjima održalo se ovo ustavno pravno proturječje.

Možda je to slučaj, no od ovog vremena u urudžbenim zapisnicima Bečkog dvorskog ratnog vijeća nalazimo redovno natuknicu "Granitzen", kasnije još razradenu na Slavonsku i Hrvatsku krajinu. To bi, pak, moglo ukazivati na svakako povećan interes bečkog dvora za krajiške poslove.

Daljnji razvoj Bečkog dvorskog ratnog vijeća nastavio se Uredbom koju je 10. veljače 1650. godine donio od cara Ferdinanda III. novoizabrani njegov predsjednik Wenzel knez Lobkowitz.²¹ Nadograđujući se na prvu Uredbu iz 1556. godine zahtijevano je da članovi Vijeća moraju stalno biti prisutni na dvoru, oni, pak, koji se nalaze u krajiškoj službi i stoga stvarno tamo borave ne mogu biti članovi kolegija. Jednom tjedno trebao se održati sastanak s Dvorskom komorom, čiji je utjecaj na vojne poslove iz gore spomenutih razloga bio izvanredno velik. Za interno djelovanje ove dvorske službe posebno je važno ukazati na činjenicu da je svaki dvorski ratni

---

¹⁹ Thiel, AÖG 105, str. 59.

²⁰ Thiel, AÖG 111, str. 520.

²¹ ÖZV I/2, br. 33A, str. 534-537; KA, KzLA. IXa-7.

vijećnik bio nadležan za određeno područje (oružane, artiljerija; opskrba; regruti i remont, novačenja; utvrde), bio je to dakle početak stvaranja odjela kod ove ustanove. U slučaju kancelarijskog poslovanja i odlaganja spisa uvođenje ovih novina nije, međutim, ostavilo nikakvog traga.

Utjecaj Bečkog dvorskog ratnog vijeća na poslove obrane granice stalno je rastao; 1667/68. godine bojne jedinice u Štajerskoj podređene su, usprkos protivljenja staleža i Tajnog vijeća u Grazu, Bečkom dvorskom ratnom vijeću, slično se dogodilo i u svibnju 1683. godine kada je feldmaršal Karlo grof Strassoldo kao zapovjednik vojske u Unutrašnjoj Austriji svoje naredbe dobivao iz Beča.

Sredinom 17. stoljeća (1663. godine) stanje osoblja u Dvorskom ratnom vijeću u Grazu bilo je sljedeće: jedan predsjednik, četiri vijećnika, tri sekretara, dva registratora, tri kancelista, jedan knjigovođa, jedan adjunkt, dva poslužitelja, jedan računovođa i jedan vratar.²² U to doba i dalje je trajala stalna napetost između Unutrašnjoaustrijskog dvorskog ratnog vijeća i Tajnog vijeća, koja je toliko uznapredovala da je 1669. godine Unutrašnjoaustrijsko dvorsko ratno vijeće dostavilo Dvorskoj kancelariji u Beču primjerak svoje uredbe, ujedno zahtijevajući da o novodonesenoj uredbi ne obavijeste Tajno vijeće. 1674. godine je, međutim, car u jednoj uredbi o Tajnom vijeću naredio da se Dvorsko ratno vijeće prvo treba savjetovati sa svim ispostavama (dvor, granica, pokrajine), zatim o tome obavijestiti Tajno vijeće, kako bi, nakon usaglašavanja Tajnog vijeća i Dvorskog ratnog vijeća, zajedno provodili zaključke. Pritom je i ovdje bilo vidljivo da Unutrašnjoaustrijsko dvorsko ratno vijeće ima ulogu tijela koje stoji u službi staleža tri unutrašnjoaustrijske zemlje: dvorska ratna vijeća branila su interese svojih staleža nasuprot Dvorskoj komori, ali i Tajnog vijeća.²³

Dvorska komora ojačala je svoj utjecaj nakon 1671. godine kada su joj pripala konfiscirana dobra grofova Zrinskih i Frankopana - Medimurje i Jadranska obala s lukom Bakar, od 1696. godine upravljala je također s grofovijama Lika, Krbava i Cetingrad (tek od 1711. godine dospjelo je ovo područje pod upravu Karlovačkog generalata).

Uspjesi carske vojske protiv Turaka nakon 1683. godine promijenili su naravno ulogu Vojne krajine, što je dalo novi polet otporima Ugarske i Hrvatske protiv ovakovog uređenja. Stoga je car Leopold I. 1687. godine na Požunskom saboru odobrio staležima obiju kraljevina raspuštanje granice, a 1703. godine razmišljalo se već o raspuštanju Varaždinskog i Karlovačkog generalata. No, revolucionarna gibanja u Ugarskoj ubrzo su promijenila stav cara i bečkih središnjih ustanova. 4. siječnja 1704. godine opozvao je Leopold I. u jednom manifestu upućenom Varaždinskom generalatu planove razvojačenja, potvrdio privilegije, te zahtijevao izdavanje jednog proglasa protiv Ugarske. Iste godine uspostavljena je Banska krajina (područje od Petrinje do donjeg toka Une) koja je bila pod djelokrugom bana, a uzdržavana od hrvatskih staleža.²⁴

²² Thiel, AÖG 111, str. 603.

²³ Thiel, AÖG 111, str. 524; KA., KzIA. IXa-8; HKR 1675 Reg. April 56/2.

²⁴ Thiel, AÖG 111, str. 606, 611; Rothenberg (vidi bilj. 3), str. 82-85.

No, konkurencija različitih ustanova glede uprave Krajine postajala je sve više neodrživa. Žalba hrvatskog bana Ivana grofa Palffyja na Unutrašnjoaustrijsko dvorsko ratno vijeće nagnala je u ožujku 1704. godine predsjednika Bečkog dvorskog ratnog vijeća Princa Eugena da u jednoj predstavi na cara iznese cjelokupnu problematiku uz oštru kritiku iste: "Ovom prilikom smatra Dvorsko ratno vijeće prijeko potrebnim ponizno ponoviti kako je u slučaju neprijateljske opasnosti ili ratne operacije nemoguće situaciju održati s dvije potpuno samostalne ratne ustanove uz dužno poštovanje prema unutrašnjoaustrijskim zemljama. Ovo, Dvorsko ratno vijeće ne iznosi zbog želje da time poveća svoj autoritet, nego samo zbog vjernog mara za službu prema Vašem carskom Veličanstvu, pogotovo što činjenice govore same za sebe, a i jasno su vidljive posljedice za opću službu koje su iz toga proizašle, nadalje i stoga što Unutrašnjoaustrijsko ratno vijeće, što je za žaliti, najčešće postavlja takove generale i časnike koji, kako se čuje, ne poznaju svoj zanat, te u slučaju potrebe samo stvaraju sramotu, ruglo i štetu, konfuziju u komandiranju i ostalim situacijama....." 21. ožujka 1704. godine car Leopold je na to odlučio: "Slažem se sa svim iznesenim, a što se tiče nereda zbog dvije ratne ustanove o tome će se iz osnova razmisliti, te zatim treba donijeti pravi lijek za to."²⁵

Carska odluka koja bi slijedila zamisao princa Eugena, morala je pričekati još neko vrijeme. 5. lipnja 1705. godine odredio je Leopoldov sin i nasljednik, car Josip I. da Unutrašnjoaustrijsko dvorsko ratno vijeće neće više biti podređeno Dvorskoj kancelariji, nego isključivo carskom Dvorskom ratnom vijeću, a njegov djelokrug ograničen je na savjetodavnu djelatnost bečkih središnjih organa i lokalnu upravu Unutrašnje Austrije i krajiških zemalja.²⁶ Uskoro je i nadležnost Dvorske komore prešla na Dvorsko ratno vijeće: 1709. uprava nad vojnim skladištima, 1711. uprava nad grofovijama Lika, Krbava i Zvonigrad (?). Uskoro je i utvrda Freiburg u Breisgau, a time i vojni poslovi Prednje Austrije, došla pod vlast Bečkog dvorskog ratnog vijeća, te je time ova dvorska institucija postala jedina vojna središnja ustanova za sve habsburške zemlje.²⁷

Ovo spajanje djelokruga odrazilo se u kancelariji Bečkog dvorskog ratnog vijeća u uspostavi, doduše kratkotrajnoj, jedne posebne referade za poslove unutrašnjoaustrijske vojske koju je od 1710. do 1714. godine vodio dvorski ratni vijećnik Carl Locher von Lindenhein, a zatim Franz Pozzo Edler auf Hartenegg.²⁸ Ova referada uspostavljena je uz već postojeće četiri "expediture" Dvorskog ratnog vijeća:

1) za javne poslove i poslove koji se tiču vojske u nasljednim zemljama izuzev one u Ugarskoj i Erdelju;

2) u Hungaricis et Turcicis;

3) u artiljeriji;

4) u pravosuđu;

²⁵ KA, HKR 1704 Exp. Marz 626.

²⁶ KA, HKR 1705 Exp. Juni 419; ÖZV I/3, br. 40A, str. 49.

²⁷ KA, HKR 1705 Exp. Juli 352: "tako da bi sve vojno u svim mojim zemljama prema donijetoj rezoluciji prešlo pod Dvorsko ratno vijeće".

²⁸ ÖZV I, str. 261.

Peta ekspeditura je trebala biti nadležna za "područje unutrašnjoaustrijske vojske podređene dvorskom ratnom vijeću, nadzor nad pomorskim granicama, dva generalata, Karlovački i Varaždinski, te područje Like"; godine 1714. prešla je, međutim, ova nadležnost ponovo na prvu ekspedituru.²⁹ Ove promjene našle su svoj odraz u protokolima, kazalima i odlaganju spisa Dvorskog ratnog vijeća samo u tome što su od 1704. godine vođene odvojene poslovne knjige za pravosuđe, te su i odgovarajući spisi odlagani pod vlastitom signaturom.

Međutim druge dvije upravne odredbe koje ovdje moramo ukratko spomenuti, našle su svoj arhivistički odraz. Godine 1717. izdvojena je Vlaška, obalni pojas između Senja i Zadra iz krajiške uprave i podređena tršćanskom zapovjedništvu, nakon različitih promjena upravne nadležnosti ovog područja, postalo je konačno 1776. godine Dvorsko ratno vijeće u Beču vrhovna instanca; u istoj godini pristigla je Dvorskom ratnom vijeću jedna količina spisa iz godina 1751-1776. koji se odnose na Senj, Karlobag, Kraljevicu i Bakar, a koja je konačno došla u Ratni arhiv.³⁰

Druga uspostavljena ustanova bila je 1719. "Neoakvistička poddelegacija" koja je trebala osigurati organizaciju područja oslobođenih od Turaka (temišvarski Banat, Srbija, pet vlaških distrikata). Tri kutije spisa i dvije knjige za razdoblje 1714-1740. ove Poddelegacije sačuvane su i danas u Ratnom arhivu.

Podređivanje Dvorskog ratnog vijeća u Grazu bečkim središnjim organima dovelo je do daljnjeg reduciranja njegovih kompetencija i do ograničenja njegove samostalnosti. "Instrukcija i naredba o našoj unutrašnjoaustrijskoj zemlji, kao i vice-predsjednika i savjetnika koji će se ubuduće tamo nalaziti, te svoj rad prema potrebi obavljati i o općem dobru voditi računa...", ova uputa od 20. kolovoza 1722. godine posebno je to istakla. Namjesto Dvorskog ratnog vijeća sada je osnovano jedno "dvorsko mjesto" kojim je rukovodio vice-predsjednik, pravo staleža da imenuje oficire sada je ograničeno, a prilikom zasjedanja Zemaljske skupštine ovo "dvorsko mjesto" zastupalo je interese zemaljskog kneza, o jednom staleškom gremiumu nije se više moglo govoriti. Original ove upute koju je izdao car Karlo VI. dio je "arhiva kancelarije Dvorskog ratnog vijeća" i čuva se danas u Ratnom arhivu.³¹

Ovaj izuzetno vrijedan arhiv (obuhvaća danas 87 kutija) nastao je na osnovi izbora dokumenata i sadrži danas patente, ugovore, instrukcije, pravila i slično (u izvorniku i u kopijama) sređene u 19 predmetnih rubrika. Radi se o jednom od najstarijih arhivskih tijela Ratnog arhiva, iako se on nastavlja na arhiv kancelarije Dvorskog ratnog vijeća osnovanog 1711. godine na inicijativu princa Eugena, koji je prema tadašnjoj uputi trebao sakupljati sav materijal, koji bi Dvorskom ratnom vijeću odnosno monarhu trebao stajati na raspolaganju kao važan izvor

²⁹ ÖZV I/3, br. 40B, str. 51, 535.

³⁰ U toku izvršenja arhivskog sporazuma iz 1923. godine predate su ove arhivalije Jugoslaviji (Republici Hrvatskoj - op. prev.), te Ratni arhiv u Beču danas posjeduje samo kopije ove građe (19 kutija) - izvornici nalaze se danas u Hrvatskom državnom arhivu u Zagrebu (op. prev.).

³¹ KA, KzLA IXa-10.

informacija. Informacije i pravosnažnost bile su cilj ove arhivske zbirke. Za povijest Vojne krajine u prvom je redu zanimljiva rubrika VII - krajiški pregovori; ona obuhvaća 376 brojeva u 20 kutija.

Tema razvoja Vojne krajine od jedne tvorevine unutrašnjoaustrijskih staleža za obranu od Turaka, do jednog važnog dijela austrijske vojske, kao i do potpore unutrašnje sigurnosti "Monarhiae Austriacae" (Austrijske monarhije), možemo ovdje samo naznačiti. Uostalom često je prekomjerno bila razmatrana u znanstvenoj literaturi.

Glavno vojno povjerenstvo pod Casparom Ferdinandom grofom od Cordove, izradilo je 1728/29. godine prve prijedloge za reorganizaciju Krajine; 1734. godine prvi put su krajiške čete djelovale izvan Vojne krajine - u Italiji, u toku rata za poljsko nasljedstvo. Od 1741. godine borile su se krajiške čete u ratu za austrijsko nasljedstvo, a u svim sljedećim pohodima sudjelovale su s najvišim odlikovanjima, naročito su u "malim ratovima" postale važan čimbenik vođenja rata. Zbog svega toga su bar djelomično izgubile svoju ulogu krajiških trupa.

Jedna osoba mora se ovdje svakako spomenuti, a to je feldmaršal vojvoda Josip Fridrih von Sachsen-Hildburghausen (1702-1787) koji je 1736. godine po nalogu Karla VI. otišao u Graz i područje Vojne krajine da bi provjerio pritužbe krajišnika, jer unutrašnjoaustrijska ratna oblast "smatra Krajinu više granicom štajerske monarhije, nego carske". Tako piše u njegovom opširnom izvještaju od 7. ožujka 1737. godine.³² U ovom izvještaju nalaze se i toliko značajne riječi za buduću organizaciju i zadatke Krajine da "ovu Krajinu ne treba smatrati samo antemurale contra Turcam, sed etiam contra Hungarum in casu rebellionis". Uključivanje krajiških pukovnija u organizam k.k. vojske, organizacija generalkomandi i potpuno isključivanje staleža iz financiranja i popunjavanja položaja u Vojnoj krajini bili su najvažniji zahtjevi u ovom izvještaju.

No, vojvoda je i u drugom pogledu bio značajan za povijest Vojne krajine. Godine 1780/81. napisao je po nalogu cara Josipa II. svoj "Prilog povijesti varaždinskog i karlovačkog Krajiškog ustava", opširnu studiju o povijesti Krajine, o prilikama u njoj polovinom 18. stoljeća i o reformama koje bi trebalo provesti. Ovaj rad popraćen brojnim priložima spada u red vojno-povijesnih djela koja su izrađena pod vodstvom generalmajora Johanna Georga grofa Brownea, a po nalogu Josipa II. za arhiv kancelarije Dvorskog ratnog vijeća, te predstavlja ishodište svih ratnih i vojnopovijesnih istraživanja i prikaza Austrije. Rukopis Hildburghausena sa svim priložima čuva se i danas u, već više puta spomenutom, arhivu kancelarije Dvorskog ratnog vijeća.³³

Vratimo se, međutim, unutrašnjoaustrijskoj vojnoj upravi. U Bečkom dvorskom ratnom vijeću postoji 1741. godine referent za nasljedne zemlje, koji je trebao vršiti otpremu za unutrašnjoaustrijsku ratnu oblast. U kancelarijskom postupku ove ustanove pojavile su se neke promjene, od 1578. godine uobičajena podjela na Windica i Croatia napuštena je 1738. godine, pa od tada postoji samo jedan unutarnji red spisa, doduše

³² KA, fo. HKR 1737 Croatia Juli 44; objav. kod Lopašića, knj. 3, str. 344-386.

³³ KA, KzlA. VII - 349 (dvije kutije).

zabunom nazvan "Windica". Daljnja promjena nastala je 1743/44. godine kada je potpuno ukinuta unutrašnjoaustrijska dvorska oblast, a vojvoda von Sachsen-Hildburghausen imenovan "vojnim nadravnateljem unutrašnjoaustrijskih zemalja", zatim Varaždinskog i Karlovačkog generalata kao i čitave pomorske granice³⁴. No, još nekoliko godina postojala je podjela spisa na "Vicedirectorium" i "Registratura nadravnatelja" sve dok u ožujku 1749. godine Hildburghausen nije napustio svoj položaj, te su pojedine generalkomande podređene neposredno Dvorskom ratnom vijeću kao i u drugim habsburškim zemljama. Poseban položaj unutrašnjoaustrijske vojne uprave bio je time okončan.

Od tada jedini središnji organ - Bečko dvorsko ratno vijeće - doživjelo je tijekom prvih godina vladavine Marije Terezije mnoge promjene koje su se odrazile i u registraturnom sustavu. Sustav referenata koji je uveden još u doba princa Eugena, sada je konačno utvrđen, godine 1745. djelovale su unutar Dvorskog ratnog vijeća tri referade, 1753. godine četiri. U istoj godini napušten je i sustav odvojenog vođenja protokola, podjele na "expedit" i "registratura", a od tada (pa sve do 1769. godine) vodena su dva protokola s pripadajućim kazalima: "Publica" i "Justicialia". Odlaganje spisa vršilo se prema predmetnim rubrikama (124 odnosno 126), sustav kojeg je uveo direktorijalni registar Lorenz Joseph von Carqui (umro 1786. godine kao dvorski vijećnik Dvorske komore). Unutar rubrika odlagani su pojedini spisi po mjesecima; Vojnoj krajini pripadale su različite rubrike, na primjer 59: Varaždinski generalat - organizacija; 60: Karlovački generalat - organizacija; 61: slavonska krajiška vojska - organizacija, i druge. Godine 1762. napušten je ovaj sustav rubrika da bi se 1767/68. godine uveo novi koji je opet 1777. godine promijenjen. Treba spomenuti da od 1769. do 1776. godine nisu vođeni protokoli, tako da o spisima, koji se nisu sačuvali, imamo podataka samo kroz sažeti upis u kazalu. Za godine 1769. do 1771. izvršen je doduše naknadno upis u protokole, dok za ostale godine do 1776. oni potpuno nedostaju. Od 1777. godine nadalje imamo sačuvane protokole koji sadrže prilično opširan sadržaj spisa, djelomično i sam prijepis pojedinih spisa, tako da se nesačuvani spisi ipak donekle mogu nadomjestiti. Ovi protokoli vođeni su prema departmanima, takvih je već bilo od šezdesetih godina nadalje, a označavani su prema referentima. 1765. godine postao je dvorski tajnik Gold dvorski vijećnik i referent u departmanu Ugarske i "annexis provinciis", pridruženih zemalja, t.j. Kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije (op. ur.) te ukupnih Krajina i njihovih generalata. Iste godine postavljen je Ludwig Lewin Freiherr von Beck za vrhovnog nadzornika u Krajini, sa sjedištem u Karlovcu, njegov nasljednik Josip barun Šišković (nadzornik od 1768-1775. godine) premjestio je svoje sjedište u Beč. Već 1769. godine postojao je kod Dvorskog ratnog vijeća za tu službu samostalni krajiški departman.

Ovaj razvoj dovršen je 1777. godine. Iste godine izdat je "Prikaz rukovanja u Dvorskom ratnom vijeću"³⁵ kojim je utvrđeno označavanje

³⁴ KA, io. HKR 1744 I br. 1; KzLA. VII-283.

³⁵ KA, KzLA IXa-19/1.

slovima u departmanima Dvorskog ratnog vijeća. Departman B postao je od tada pa sve do sredine 19. stoljeća nadležan za obradu "svih krajiških poslova uključujući temišvarski Banat - Slavoniju i distrikt Tschaikisten, osim Erdelja, nadalje u pogledu sanitetskih poslova za cjelokupnu Krajinu, osim Erdelja i Galicije, te za Slavoniju i njene krajiške generalate". Departmani su sada vodili odvojene protokole, dok su kazala, kao i odlaganje spisa ostali zajednički, sve do 1801/02. godine kada je i ovdje nastupila promjena.

Dvorsko ratno vijeće promijenilo je u ovim godinama i svoj vanjski izgled, nakon što je od svog osnutka bilo smješteno u nekoliko zgrada u Beču, pred kraj čak u devet. Godine 1776. preseljeno je u bivšu isusovačku zgradu na trgu Platz Am Hof koja je do 1913. godine ostala vojna kancelarija odnosno Ministarstvo rata kao središte austrijske vojne uprave.³⁶

Uz Dvorsko ratno vijeće od 1774. godine feldmaršal, grof Moritz Lacy postaje državnim i konferencijskim ministrom (do svoje smrti 1801. godine); kao vijećnik cara davao je stručno mišljenje o vojnim pitanjima i podnescima Dvorskog ratnog vijeća. Njegov arhiv sadrži stoga i važne dokumente o Vojnoj krajini, te obuhvaća 80 kutija i kazala.

Kao savjetodavni organ caru, osnovano je 1791. godine i dvorsko povjerenstvo za istraživanje sveukupnog stanja vojske koja je od 1792. godine pod predsjedanjem generala konjice, grofa Friedricha Nostitz-Rienecka sakupila veliku količinu materijala o c.k. vojsci, pri čemu predspisi dopiru u godinu 1686. Brojni dokumenti pružaju sliku vojske, njene organizacije, ali i njenih problema. Dio označen s fasciklom 9 odnosi se na Vojnu krajinu i sadrži spise iz godina 1754. do 1786. s djelomično vrlo zanimljivim priložima. Ukupno fond obuhvaća 23 kutije i posjeduje inventar kojeg je izradio Walter Wagner.³⁷

Spisi krajiških apelacijskih sudova u Zagrebu, Petrovaradinu i Sibiu koji su osnovani 1787. godine, kao i spisi općih krajiških apelacijskih sudova (1810-1815) nisu pristigli do Ratnog arhiva u Beču. Arhiv općeg vojnog Apelacijskog suda u Beču koji je od 1815. godine bio nadležan i za Vojnu krajinu, pretrpio je velika oštećenja zbog selidbe tijekom drugog svjetskog rata. Sačuvani ostatak fonda zahtijeva iznova detaljno sređivanje.

I arhivi vrhovnih nadzornika u Krajini nisu se sačuvali, no pismeni trag njihovog djelovanja možemo naći u spisima Dvorskog ratnog vijeća. Ono je zajedno s generalkomandama imalo doduše vrhovnu upravu nad krajiškim poslovima, no sva važnija pitanja morala su se dati na znanje ovom vrhovnom nadzorniku tj. dobiti njegovo mišljenje.

Reforme Dvorskog ratnog vijeća i kancelarijskog sustava iz doba nadvojvode Karla (1801/09.) neće obradovati niti današnjeg arhivistu, a niti arhivskog korisnika. Imenovanjem nadvojvode za ministra rata i mornarice 31. kolovoza 1801. godine, postavljen je ovaj ured koji je

³⁶ Ludwig Eberle, Das Kriegskanzleihaus am Hof, Beč 1913.

³⁷ Posebno zanimljiv primjerak u ovom fondu je "Prikaz sveukupnog ljudstva" jedne kompanije Slunjske krajiške pukovnije iz godine 1767. na jednoj roli papira dugoj 206 cm i širokoj 25 cm ("kako se kompanija kapetana Loewenthala Slunjske pukovnije pojavila u svojim uniformama na reviziji 4. listopada 1767.").

pripadao državnom i konferencijskom ministarstvu, između Dvorskog ratnog vijeća i cara. Arhiv ovog "ministarstva rata nadvojvode Karla", obuhvaća danas 166 kutija (s protokolima i kazalima). Sadrži stoga vrlo važne dokumente za povijest vojske, a jednako i Vojne krajine. Dvorsko ratno vijeće ostalo je i dalje unutar ovog Ministarstva, sam nadvojvoda bio je njegov predsjednik do 1805. godine. Godine 1801. podijeljeno je Dvorsko ratno vijeće na četiri glavna ravnateljstva (glavno vojno ravnateljstvo: G, glavno krajiško ravnateljstvo: B, glavno topničko ravnateljstvo: K i glavno građevinsko ravnateljstvo: N) te na ekonomski i pravosudni departman koji su registraturno bili potpuno odvojeni jedni od drugih. Dotadašnje vođenje protokola je napušteno, umjesto protokola vođen je za svaki spis referentni list (list referade) koji je odlagan prema departmanu. Ovi fascikli (danas kutije) označeni kao "Protocolla" nisu nažalost u potpunosti sačuvani, ali sačuvani izvodi iz spisa pružaju ipak donekle nadomjestak za škartirane spise. Godine 1803. došlo je ponovo do nekih izmjena, departmani su objedinjeni u tri gremiuma, departman B ušao je u političko-ekonomski gremij, a njegov djelokrug prostirao se "kao i do sada na sve vojne, crkvene, političke i ekonomske poslove u Vojnoj krajini. Samo u pitanjima stanja oficirskog kadra u krajiškim pukovnijama mora u svakom trenutku postojati suradnja s vojnim departmanom. Poslovi zdravstva i u Krajini kao i u Galiciji pripadaju također ovoj referadi."³⁸

U prosincu 1809. godine dobilo je Dvorsko ratno vijeće ponovo pravo neposrednog izvještavanja cara, a u veljači 1810. godine sve ostale nadležnosti ministarstvo, koje je postojalo do kraja 1814. godine kao savjetodavni organ cara. Zajedničko vođenje kazala preuzeto je ponovo 1809. godine, dok su, pak, Protocolla zadržana. Suhoparni urudžbeni zapisnici i popisi izlučenih spisa spadaju u neophodnu pomoć pri radu. Odlaganje spisa vodilo se od 1802. godine prema rubrikama i departmanima.

Od 1805. godine postoji pri Dvorskom ratnom vijeću i jedan prezidijalni ured koji je bio nadležan za važne personalije, te tajne vojne i političke predmete. Odlaganje spisa koji su bili provedeni kroz protokole i kazala, vršilo se isprva prema rubrikama, a od 1819. do 1848. godine brojčano. Prezidijalni spisi Glavnog krajiškog ravnateljstva odlagani su od 1807. do 1809. godine zasebno, međutim nedostaju njihove vlastite uredske knjige. Na čelu Glavnog krajiškog ravnateljstva nalazio se od veljače 1806. do kolovoza 1809. godine carev brat, nadvojvoda Ludvig Josip. Osim već spomenutih spisa, o njegovoj djelatnosti nije sačuvan nikakav poseban fond.³⁹ U travnju 1803. godine pozvan je nadvojvoda u Povjerenstvo za organizaciju Vojne krajine "tako da bi se isti točno upoznao s duhom novog krajiškog sustava koji se uspostavlja, te se osposobio za krajiškog nadzornika."⁴⁰ Povjerenstvo je djelovalo do kolovoza 1805. godine, njegova djelatnost nalazi odraza u različitim izvještajima upućenim

³⁸ KA, Militär - Impresen br. 493.

³⁹ KA, HKR - Präsidialbüro, kutije 8, 9, 10, 12, 13, 14, 15, 18, 19.

⁴⁰ KA, HKR 1803 B 3 - 88.

na Dvorsko ratno vijeće. Koliko je, pak, imalo utjecaja na novi krajiški temeljni zakon iz 1807. godine, trebalo bi još istražiti.

Mir potpisan 1809. godine u Schönbrunnu doveo je do gubitka velikog dijela krajiških zemalja koje su pod francuskom vlašću ujedinjene s Ilirskom provincijom sa sjedištem u Ljubljani. Sve do rujna 1813. godine veliki dio Vojne krajine ostao je pod francuskom upravom, a dio krajiških pukovnija djelovao je u okviru Napoleonove vojske. Pokušaj da se nakon Bečkog kongresa civilna Hrvatska, dijelovi Istre, Koruška, Kranjska i Gorenjska ujedine u kraljevinu Iliriju s glavnim gradom Ljubljanom, spriječen je 1822. godine od strane Ugarske. U tome je prevažnu ulogu imao hrvatski, banske časti namjesnik, zagrebački biskup Josip Vrhovec (usp. Dnevnik Josipa Vrhovca, I. dio, Zagreb 1987. - op. ur.). Od 1843. godine potpuno je zabranjena uporaba riječi "ilirski".⁴¹

U ovo doba dovršena je prije citirana reorganizacija Dvorskog ratnog vijeća, godine 1832. obrađivao je departman B pod rukovodstvom dvorskog vijećnika von Pidolla "vojne, crkvene, političke i ekonomske poslove u svim Vojnim krajinama, poslove zdravstva u Vojnoj krajini i u Galiciji (napredovanja stožernih i viših časnika u krajiškim pukovnijama vodio je departman G), izdavanje krajiških putovnica, odobrenja za ženidbu krajiških oficira, municiju za krajiške pukovnije."⁴²

Ovaj djelokrug se uglavnom zadržao sve do pretvaranja Dvorskog ratnog vijeća u Ministarstvo rata 1. lipnja 1848. godine. Prvotno je sve do 1853. godine departman B i dalje bio nadležan za krajiške poslove, a nakon što je u lipnju 1853. godine Ministarstvo rata pretvoreno u Vrhovnu vojnu komandu, krajiške poslove sada vodi 8. Odjel III. sekcije. Godine 1857/58. nadležan je za krajiške poslove 21. odjel, 1859/60. 16. odjel, te konačno od 1861. do 1871. godine, godine razvojačenja, 10. odjel ponovno uspostavljenog Ministarstva rata. Nakon 1871. godine vodio je Prezidijski ured Ministarstva rata preostale poslove i likvidaciju Vojne krajine.⁴³

Registraturni sustav Ministarstva rata slijedio je u bitnim crtama onaj Dvorskog ratnog vijeća, samo što su od 1849. godine ukinuti Protokoli ("Protocolla"). Urudžbeni zapisnici - oko 50 komada godišnje - upotpunjuju fond, elenchi (popisi, op. ur.) za pojedine odjele pružaju sažeti izvod sadržaja za svaki pojedini spis, a popisi izlučenih spisa daju uvid u provedeno odabiranje i izlučivanje. Kazala su vođena zajednički za sve odjele, osim za prezidijski ured, koji posjeduje potpuno zasebnu pismohranu; njegova važnost za povijesna istraživanja, inače, bitno je veća nego prijašnjeg prezidijskog ureda Dvorskog ratnog vijeća. Jedino u doba Vrhovne vojne komande u godinama 1853-1856. vođena su zasebna kazala za svaki pojedini odjel, što dosta otežava istraživanja u ovom razdoblju.

Nagodba između Austrije i Ugarske odnosno Hrvatske i Ugarske 1867/68. značila je i kraj Vojne krajine. Sada državopravno samostalna kraljevina Ugarska nije više trpjela jednu posebnu vojnu državu na svom

⁴¹ Rothenberg (v. bilj. 3) str. 182, 185.

⁴² KA. Materialien zur Geschichte des Hofkriegsrates, kut. 3-1832.

⁴³ W. Wagner, Kriegsministerium II (v. bilj. 3), usp. Registrar.

teritoriju. Ukidanje krajiškog instituta bila je logična posljedica. To je, pak, izazvalo dosta otpora, posebno u vojsci. Godine 1869. najavio je carski reskript postepeno razvojačenje Vojne krajine koje je i provedeno u razdoblju 1871/81.⁴⁴

Zamisao ove radnje nije bilo ocjenjivanje važnosti stoljetno duge povijesti Vojne krajine. Na kraju još nekoliko napomena o arhivskim fondovima u bečkom Ratnom arhivu koji do sada nisu pobliže spomenuti, a pružaju važne izvore za povijest Vojne krajine.

Ponajprije treba ovdje ubrojiti "Zbirku Vojna krajina", koja obuhvaća različite rukopise i drugi materijal departmana B Dvorskog ratnog vijeća i svih odjela Ministarstva rata koja su nastavila djelokrug departmana B. U 48 kutija i 28 knjiga, sakupljeni su izuzetni spisi, posebno iz razdoblja razvojačenja Vojne krajine. Posebno treba uputiti na četiri knjige s izvodima spisa o organizaciji pojedinih dijelova Vojne krajine do godine 1803. i na rukopis Leopolda von Hauera "Kratki pregled sveukupnih naredbi izdatih za područje Vojne krajine" (1806).

I konačno, treba spomenuti zbirku karata Ratnog arhiva, jednu od najznačajnijih zbirki karata u Europi. Erich Hillbrand je u svojoj, već spomenutoj knjizi o Vojnoj krajini detaljno obradio ovu zbirku i fond karata koji se odnosi na područje Krajine: 1277 radova sa ukupno 5297 pojedinačnih listova karata i 897 svezaka odnosno bilježnica. Ovdje su posebno izdvojeni listovi jozefinskog popisa zemljišta (1764. do 1785/1806.) s pripadajućim opisima sekcija. Obrada pojedinih krajiških područja tekla je ovim redosljedom: 1774/75. Banska krajina, 1775/77. Karlovačka krajina, 1780. Slavonska krajina i 1781/82. godine Varaždinska krajina.

No, međutim i svi drugi fondovi Ratnog arhiva koji se po vremenu podudaraju s razdobljem Vojne krajine, pružaju materijal za povijest same Krajine, tako prije svega "Stare ratne isprave ("Alte Feldacten") pružaju uvid u upućivanje krajiških četa na gotovo sva ratišta Europe, od sredine 18. stoljeća. Zatim su tu također i osobni spisi s raznim tabelama krajiških pukovnija, kao i izvještaji o službi oficira.

Na kraju nekoliko primjedbi o čuvanju svih ovih arhivalija. Ratni arhiv je preživio posljednji svjetski rat bez većih gubitaka, no, nisu svi ovdje spomenuti arhivski fondovi potpuno sačuvani tj. nisu ni potpuni pristigli u arhiv. Škartiranje koje su stoljećima provodile pojedine upravne ustanove ne osvrćući se na kasniji povijesni interes, često je ostavilo samo nekoliko spisa iz pojedine godine. U tom slučaju povjesničar se u svojim istraživanjima mora osloniti na skoro potpuno sačuvane protokole.

Gotovo nepregledna znanstvena literatura o povijesti Vojne krajine koristila se u velikom obimu ovim arhivalijama Bečkog ratnog arhiva, no jedna sustavna obrada svih ovih arhivskih fondova mogla bi u suradnji s ostalim arhivima u Beču, Grazu i s arhivima na području nekadašnje Vojne krajine u Hrvatskoj, dati još vrednija saznanja o povijesti Vojne krajine.

Prevela Deana Kovačec

---

⁴⁴ KA. Militärkanzlei S. M. des Kaisers 1869 49-1/4.

Zusammenfassung

DER HOFKRIEGSRAT UND DAS KRIEGSMINISTERIUM ALS ZENTRALVERWALTUNGSBEHÖRDE DER MILITÄRGRENZE

Die Geschichte der Militärgrenze ist oft dargestellt worden, der Autor hat aber hier an Hand der im Wiener Kriegsarchiv erhalten gebliebenen sehr umfangreichen einschlägigen Archivbestände und unter Heranziehung verschiedener Instruktionen und Kanzleiordnungen einen Überblick über diese Organisation und die Möglichkeiten für weitere Forschung dargebracht. Neben den wichtigsten Beständen, wie der Hofkriegsrat, das Kriegsministerium, sowie der Sonderbestand Militärgrenze, die Kartensammlung des Kriegsarchivs u.s.w, bieten aber auch fast alle andere zeitlich einschlägige Bestände des Kriegsarchivs Material zur Geschichte der Militärgrenze. Natürlich sind nicht alle hier besprochenen Archivbestände vollständig erhalten geblieben bzw. überhaupt vollständig in das Archiv gelangt. Der Historiker wird sich bei seinen Forschungen auf die nahezu vollständig erhalten gebliebenen Protokollbände der einzelnen Bestände stützen müssen. Endlich eine systematische Aufarbeitung aller dieser Archivbestände könnte in Verbindung mit solchen in anderen Wiener Archiven, in Graz und in den Archiven auf dem Gebiet der ehemaligen Militärgrenze in Kroatien sicher noch wertvolle Erkenntnisse zur Geschichte der Militärgrenze bringen.

Übersetzung Deana Kovačec